

ΣΥΝΑΞΗ

ἙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΣΠΕΔΗΣ ΓῆΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

Ἐκκλησία καὶ Ἔθνος
δεσμοὶ καὶ δεσμά

ΣΥΝΑΞΗ

ΉΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ ΣΠΔΗΣ ΓΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ

ΤΕΥΧΟΣ 79 ΙΟΥΛΙΟΣ-ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2001 1.900 δραχ. (5,58 €)

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ	3
ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ, ΠΑΣΧΑΛΗΣ ΚΙΤΡΟΜΗ- ΛΙΔΗΣ, ΝΙΚΟΣ ΚΟΚΟΣΑΛΑΚΗΣ, ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΑΝΙΤΑΚΗΣ, ΠΑΝΟΣ ΝΙΚΟΛΟ- ΠΟΥΛΟΣ	
'Εκκλησία και Έθνος. Μιά συζήτηση	5
π. ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΙΝΑΚΟΥΛΑΣ	
'Εκκλησία και 'Ελληνισμός στη νεότερη 'Ελλάδα	36
ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΚΑΛΑΙΤΖΙΔΗΣ	
'Ο πειρασμός του 'Ιούδα... ..	51
ΒΑΣΙΛΗΣ ΦΙΛΙΑΣ	
Τò «Έθνος» ως ιστορική διαδρομή και σημερινή αναγκαιότητα	66
π. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΘΕΡΜΟΣ	
Τò Σώμα του Χριστού μεταξύ έθνους και κοινωνίας	73
ΘΑΝΑΣΗΣ Ν. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ	
Παγκοσμιοποίηση και Οικουμενικός Άνθρωπος	88
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΑΡΚΑΔΑΣ	
'Εξουσία και 'Εκκλησία	89

Όρθόδοξος κόσμος

Ν. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ	
Τò κελάδημα τών νηπίων	99
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΚΑΛΗΜΑΝΑΣ	
'Ο πληθυντικός τής καρδιάς μου	102
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΖΑΧΑΡΙΑΔΗΣ	
«Τραγούδια από τόν Δεύτερο Όροφο»	104

«Η Έκκλησία είναι οικουμενική, καθολική, θεανθρωπίνη, αιώνια, διά τούτο αποτελεί βλασφημίαν, άσυγχώρητον βλασφημίαν έναντίον του Χριστού και του Άγίου Πνεύματος, τò νά κάμωμεν τήν Έκκλησίαν ένα έθνικόν ίδρυμα (institutio), νά τήν στενεύωμεν μέχρι τών μικρών, πεπερασμένων, χρονικών έθνικων σκοπων και μεθόδων. Ό σκοπός της είναι υπερεθνικός, οικουμενικός, πανανθρώπινος: νά ένωση έν τῷ Χριστῷ όλους τούς ανθρώπους, όλους άνευ εξαίρέσεων εθνικότητας ή φυλής ή κοινωνικοῦ στρώματος... Τò μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας συνθέτει και όρίζει και αποτελεί τήν μέθοδον του Χριστού και τò μέσον διά τήν ένωσιν όλων τών ανθρώπων... Είς τήν πορείαν των διά μέσου τῆς ιστορίας πολλαί τοπικαί Έκκλησίου περιωρίζοντο είς τόν έθνικισμόν, είς σκοπούς και μεθόδους έθνικάς. Πολλαί Έκκλησίου, και μεταξύ αυτών και ή ιδική μας... Είναι πλέον καιρός, είναι ή ένδεκάτη ώρα, νά παύσουν οι εκκλησιαστικοί μας αντιπρόσωποι νά είναι αποκλειστικά δοῦλοι του έθνικισμού, και νά γίνουν άρχιερείς και ιερείς τῆς Μιάς, Άγίας, Καθολικῆς και Αποστολικῆς Έκκλησίας... Κάθε μέλος τῆς Όρθόδοξου Έκκλησίας είναι πρόσωπον καθολικόν, πρόσωπον αιώνιον και θεανθρώπινον... Είναι του Χριστού και διά τούτο άδελφός όλων τών ανθρώπων, και διάκονος όλων τών ανθρώπων και τών κτισμάτων. Αὐτός είναι ό από Χριστού δεδομένος σκοπός τῆς Έκκλησίας: κάθε άλλος σκοπός δέν είναι από τόν Χριστόν άλλ' από τόν αντίχριστον. Διά νά είναι ή τοπική μας Έκκλησία Έκκλησία του Χριστού, Έκκλησία καθολική, πρέπει νά πραγματοποιή συνεχώς αυτόν τόν σκοπόν είς τόν λαόν μας».

π. ΙΟΥΣΤΙΝΟΣ ΠΟΠΟΒΙΤΣ, "Άνθρωπος και Θεάνθρωπος (μτφρ. ιερομον. Άθανασίου Γιέβτιτς), έκδ. Άστήρ, Άθήναι 1974³, σσ. 55-56

Παντελής Καλαϊτζίδης

Ὁ πειρασμὸς τοῦ Ἰούδα...

Ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς θείας οἰκονομίας
στὴν ἱστορία τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας

I

τῆ χριστιανικῆ θεολογία καὶ λατρεία, στὴ λαϊκὴ εὐσέβεια καὶ φιλολογία, τὸ πρόσωπο καὶ ἡ πράξι τοῦ Ἰούδα παραμένουν τὸ ἀρχέτυπο τῆς ἐνοχῆς¹ καὶ τῆς προδοσίας, ὁ «τύπος» τῆς ἄρνησης καὶ τῆς ἀποστασίας, ὁ «νὸς τῆς ἀπωλείας» (Ἰω. 17,

12). Ὅτιδήποτε παραλέμπει σὲ αὐτὸ τὸ ἀρχέτυπο εἶναι πρὸς ἀποφυγὴν καθὼς δὲν μπορεῖ νὰ χαρακτηρίζεῃ ἕναν πιστὸ χριστιανὸ πού ἔχει ἀποφασίσει νὰ «συνταχτεῖ μετὰ τὸ Χριστό». Σὲ πολλὲς μάλιστα περιπτώσεις ἡ συλλογικὴ θέλησις –ἢ ψευδαἰσθησις– ἀποφυγῆς καὶ διαφοροποιήσεως ἀπὸ τὸ ἀντιπρότυπο τοῦ Ἰούδα ἐκφράστηκε μετὰ ἀναλαραστατικὰς ὀγκλοκρατικὰς ἐκδηλώσεις, ὅπως ἡ τιμωρία καὶ τὸ κάψιμο τοῦ ὁμοιώματος τοῦ Ἰούδα, ἡ διαπόμπευσις κ.λπ.² Οἱ πράξεις αὐτὲς, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀναμφίβολα περιέχουν τὸ στοιχεῖο τοῦ λαϊκοῦ ἀντισημητισμοῦ καὶ ἀντιεβραϊσμοῦ, μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ ἀπὸ μιᾶ ἄλλῃ σκοπιά: παρὰ τίς κραυγὰς καὶ τὴν φαντασίωσι διαφοροποιήσεως σὲ σχέση μετὰ τὸ πρόσωπο-πρότυπο τοῦ Ἰούδα, στὴν πράξι τελικὰ ἀποδεικνύεται μέσα ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ζωὴ ἢ ἀπὸ τὴν ἔλλειψή της, ὅτι Ἰούδες εἴμαστε δυνάμει ὅλοι μας –στὸ μέτρο πού νίθετοῦμε τὰ κριτήρια καὶ τίς προτεραιότητές του– καὶ ὄχι εἰδικὰ οἱ ἀπόγονοι ἑνὸς ἔθνους, μᾶς φυλῆς ἢ οἱ ἀντιπρόσωποι μιᾶς ἰδιαίτερης κατηγορίας ἀνθρώπων. Εἶναι ἀληθινὰ τραγικὸ νὰ συνειδητοποιοῦμε πὼς ἐνῶ μετὰ τόσο πάθος καταδικάζουμε καὶ ἀποστρεφόμεστε τὸν Ἰούδα, ὁ τρόπος πού ἀντιλαμβάνομαστε τὸ Χριστιανισμὸ, τὰ ὄρια καὶ τὴν

1. Ἰω. Κορναράκη, Ὁ Ἰούδας ὡς ἀμαρτωλὸς ἐνοχικὸς ἀρχέτυπος, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1991.

2. Βλ. σχετικὰ: Γ. Α. Μέγα, «Ὁ Ἰούδας εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ λαοῦ», Ἐπετηρὴς τοῦ Λογογραφικοῦ Ἀρχείου, τ. 3-4, 1941-42, Ἀθήναι 1952, σσ. 3-52.

ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας, φανερώνει πῶς ἔχουμε ἄθελά μας ἀσπαστεῖ –τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν– τίς μεσσιανικές ἐθνικο-θρησκευτικές ἀντιλήψεις τοῦ Ἰούδα, εἰσάγοντας ἔτσι ἀπὸ τὴν πίσω πόρτα στὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας τὴν κατὰ τὰ ἄλλα καταδικασμένη αἴρεση τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ. Ἄν λοιπὸν ἐμπλέκουμε τὸν Ἰούδα στὴ μελέτη τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Ἐθνους εἶναι ἐπειδὴ πολλοὶ ἀπὸ ἐμᾶς, τοὺς σύμφωνα μὲ τὴν ἀστυνομική μας ταυτότητα Ὁρθόδοξους Χριστιανούς, τοὺς βαπτισμένους στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑποκύπτουμε –χωρὶς νὰ τὸ ξέρουμε ἢ χωρὶς νὰ τὸ θέλουμε– στὸν *πειρασμό τοῦ Ἰούδα*. Ὁ πειρασμός ἐν προκειμένῳ δὲν παραπέμπει τόσο στὴν πράξη τῆς προδοσίας πού ἔχει ὡς κίνητρό της δελεαστικὸ χρηματικὸ ποσὸ ὅσο στὴν ἀνεπίγνωστη υἱοθέτηση κριτηρίων καὶ προτεραιοτήτων πού ἐνσάρκωσε μὲ τρόπο χαρακτηριστικὸ ὅσο καὶ τραγικὸ ὁ Ἰούδας καὶ πού στάθηκαν ἡ αἰτία νὰ ὀδηγηθεῖ στὴν προδοσία καὶ στὴν ἄρνηση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ διευκρίνιση αὐτὴ θεωρεῖται ἀπολύτως ἀπαραίτητη προκειμένου νὰ γίνουν κατανοητὲς οἱ θέσεις πού τὸ κείμενο αὐτὸ ὑποστηρίζει.

II

Πράγματι, τὸ κίνητρο τοῦ Ἰούδα, προκειμένου νὰ προδώσει τὸ Χριστό, φαίνεται νὰ μὴν ἦταν μόνο τὰ χρήματα, τὰ τριάκοντα ἀργύρια, πού δὲν ἀντιπροσώπευαν ἐξάλλου σημαντικὸ χρηματικὸ ποσό. Τὰ εὐαγγελικά κείμενα, ἡ πατερικὴ ἐρμηνευτικὴ καὶ ἡ ὑμνολογία τῆς Μ. Πέμπτης ἔχουν βεβαίως συγκατῆσει καὶ ὑπογραμμίσαι αὐτὸ τὸ στοιχείο³, ἀλλὰ τὰ τριάκοντα ἀργύρια ἦταν κατὰ κάποιον τρόπο ἡ ἀφορμὴ ἢ ἡ κατάληξη μιᾶς μακρᾶς ἐσωτερικῆς πορείας ἀμφισβήτησης καὶ ἀπόρριψης ἐκ μέρους τοῦ Ἰούδα τοῦ μεσσιανικοῦ προτύπου πού ἐνσάρκωσε ὁ Διδάσκαλός του ἢ ἀκόμη ἡ ἐπισφράγιση, ἡ ἐγγύηση τῆς συμφωνίας πού συνήψε μὲ τοὺς ἀρχιερεῖς. Ὅσο μάλιστα ὁ Ἰούδας ἦταν μαζὶ μὲ τὸν Ἰησοῦ καὶ μετεῖχε τῆς κοινότητος τῶν δώδεκα μαθητῶν, κρατοῦσε τὸ ταμεῖο τῆς ομάδας (Ἰω. 13,29· πρβλ. Ἰω. 12,6), ἐνῶ ἔδειχνε ἰδιαίτερο ζήλο στὴν ἀποφυγὴ κάθε περιττῆς κατὰ τὴ γνώμη του σπατάλης, ὅπως στὴν περίπτωση τῆς Μαρίας, τῆς ἀδελφῆς τοῦ Λαζάρου, πού ἄλειψε τὰ πόδια τοῦ Ἰησοῦ μὲ τὸ πιὸ ἀκριβὸ μύρο (Ἰω. 12,3-5· πρβλ. Μθ. 26,6-9 καὶ Μκ. 14,3-5)⁴. Ἄν λοιπὸν θελήσουμε νὰ ἀναζητήσουμε τὸ βαθύτερο κίνητρο τῆς προδο-

3. Συναγωγή καὶ σχολιασμός τῶν σχετικῶν κειμένων καὶ ἀποσπασμάτων στό: Π.Δ. Λουκῆρη, *Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης καὶ ἡ θέσις του εἰς τὸ μυστήριον τῆς «θείας οἰκονομίας»*, Ἐλληνοεκδοτική, Ἀθήνα 1991, σσ. 33 κ.έ.

4. Πρβλ. Γ. Πατρώνου, *Μαθητεία καὶ Ἀποστολικότητα*, Δόμος, Ἀθήνα 1999, σ. 103. – Τοῦ ἰδίου, «Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ Ἰούδας, ἡ πῶς ἤθελε τὸν Διδάσκαλό του ὁ Ἰούδας ὡς Μεσσία», *Διάβαση*, τχ.24/2000, σ. 23. – Σ. Ἀγουρίδη, «Ἡ προδοσία τοῦ Ἰούδα», ἐνθετο «Ἐπτὰ Ἡμέρες», ἐφ. *Ἡ Καθημερινή*, 1-4-2001.

σίας, τότε δὲν θὰ ὀδηγηθοῦμε μόνο στὴ διαπιστωμένη φιλαργυρία τοῦ Ἰούδα, ἀλλὰ θὰ χρειαστεῖ ἀκόμη νὰ ἐρευνήσουμε τὴ σχέση του μὲ τὸ κίνημα τῶν Ζηλωτῶν.

Οἱ ἐρμηνευτὲς καὶ οἱ ἱστορικοὶ τῶν χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης εἶναι ὁμόφωνοι στὸ ὅτι ὁ Ἰούδας διατηροῦσε στενὲς σχέσεις μὲ τὸ κίνημα αὐτὸ καὶ μάλιστα κύρια αἰτία τῆς προδοσίας του μοιάζει νὰ ἦταν ἡ πικρία καὶ ἡ ἀπογοήτευσή του ἀπὸ τὴ διάψευση τοῦ μεσσιανικοῦ του δράματος, ἀπὸ τὴν ἄρνηση δηλαδὴ τοῦ Μεσσία Χριστοῦ νὰ ταυτίσει τὸ ἔργο καὶ τὴν ἀποστολή Του μὲ τὴν ἀποτίναξη τοῦ ρωμαϊκοῦ ζυγοῦ, μὲ τὴν ἀπελευθέρωση καὶ ἐθνικὴ ἀποκατάσταση τῶν Ἰουδαίων στὴν Παλαιστίνη^{4α}. Τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰησοῦ ἀκριβῶς τὸ κίνημα τῶν Ζηλωτῶν ἐνσάρκωνε τὴ ριζοσπαστικὴ ἀμφισβήτησις τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας καὶ ἐξέφραζε τὰ ὄνειρα ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας τῶν Ἰουδαίων.

Ἡ ἀμφισβήτησις ὅμως αὐτὴ στηριζόταν ἀφενὸς στὴν ἰουδαϊκὴ μεσσιανικὴ ἀναμονὴ καὶ ἀφετέρου σὲ μιὰ πολιτικὴ θεολογία θεοκρατικοῦ περιεχομένου. Ὑποστηρίζαν λοιπὸν οἱ Ζηλωτὲς τὴν ἄποψη ὅτι ἐφόσον ὁ Θεὸς εἶναι ὁ μόνος κύριος καὶ κυβερνήτης τοῦ λαοῦ του, ἀπαγορεύεται κάθε μορφῆς ἀναγνώριση τῆς κυριαρχίας τοῦ Καίσαρα στὴν Παλαιστίνη^{4β}, ὅπως ἡ καταβολὴ τοῦ φόρου στὴ Ρώμη. Γι' αὐτὸ καὶ θεωροῦσαν θρησκευτικὸ τους καθήκον νὰ ἐμποδίσουν τὸ λαὸ ἀπ' τὴν καταβολὴ τοῦ καθορισμένου φόρου, ἦταν δὲ ἔτοιμοι γιὰ ἐξέγερση καὶ πόλεμο μὲ τὴ Ρώμη ἂν ἡ τελευταία ἐπέμενε στὴν ὑποδούλωση τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ⁵. Μιὰ τέτοια ἐξέγερση καταγράφεται ἤδη τὸ 6 μ.Χ., ὅταν ὁ Ἰούδας ὁ Γαυλωνίτης ἢ Γαλιλαῖος, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀπογραφή τοῦ Κυρηνίου, ξεσήκωσε τὸ λαὸ ἐνάντια στὴ ρωμαϊκὴ ἐξουσία⁶. Ἡ γενικὴ ἀπογραφή θεωρήθηκε σημεῖο ἀναγνώρισης τῆς ρωμαϊκῆς ἐξουσίας καὶ τῆς κυριαρχίας τοῦ Καίσαρα ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ λαοῦ του. Ἡ ἐξέγερση τελικὰ κατεστάλη, ὁ Ἰούδας Γαλιλαῖος φονεύθηκε καὶ οἱ ὄπαδοί του διασκορπίστηκαν (βλ. *Πράξ.* 5,37), ἐνῶ οἱ σφοδρότερες ἀντιρωμαϊκὲς ἐξεγέρσεις, μὲ ἐνεργὸ συμμετοχὴ τῶν Ζηλωτῶν καὶ ἄλλων ἀντιστασιακῶν ομάδων (Σικάριοι), θὰ λάβουν χώρα τὸ 66-73 μ.Χ. (ἰουδαϊκὸς πόλεμος) καὶ τὸ 132-135 μ.Χ. (ἐξέγερση τοῦ Βάρ-Κοχβά)⁷.

4α. Σχετικὲς ἀπόψεις βλ. στό: Ἰω. Καραβιδόπουλου, «Ἡ σύλληψις τοῦ Ἰησοῦ ἐν Γεθσημανί κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Λουκᾶ (22, 39-53)», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ*, τ. 15/1970, σσ. 215-216.

4β. Ἰώσηπου, *Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, XVIII, 23-24 (ἐκδ. L.H. Feldman).

5. Βλ. Σ. Ἀγουρίδη, *Ἱστορία τῶν χρόνων τῆς Κ.Δ.*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1983³, σσ. 348-349. – Ἰω. Καραβιδόπουλου, *Τὸ κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον*, Ἐρμηνεία Κ.Δ. 2, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 382.

6. Ἰώσηπου, *Ἰουδαϊκὸς Πόλεμος*, II, 117-118 (ἐκδ. H. St. J. Thackeray). – Τοῦ ἰδίου, *Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, XVIII, 4-5 (ἐκδ. L. H. Feldman).

7. Ἀπὸ τὴν πλούσια σχετικὴ βιβλιογραφία σημειώνουμε ἐνδεικτικὰ: Σ. Ἀγουρίδη, *Ἱστορία τῶν χρόνων τῆς Κ.Δ.*, σσ. 284-290. – S. W. Baron, *Histoire d'Israël. Vie sociale et réli-*

Ἡ ἀναφορά στις λεπτομέρειες τῶν σχέσεων τῶν διαφόρων ἐπαναστατικῶν ἀντιστασιακῶν κινήματων τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἰησοῦ θὰ ξεστράτιζε τὴν ἐρευνά μας πρὸς ἄλλες κατευθύνσεις, ἐνῶ καὶ ἡ σχετικὴ πλούσια βιβλιογραφία ἀδυνατεῖ νὰ δώσει ὀριστικὴ ἀπάντηση στὸ πρόβλημα καθὼς ἀφορᾶ κυρίως στὴ μεταγενέστερη περίοδο τῶν δύο ἀντιρωμαϊκῶν ἐξεγέρσεων. Ὀφείλουμε ὁμως νὰ σημειώσουμε πὼς τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα τῶν Ζηλωτῶν συνδέεται μὲ αὐτὸ τῶν Σικαριῶν, αὐτῶν ποὺ στὴν ἐνοπλὴ πάλη τους ἐναντίον τῆς ρωμαϊκῆς ἐξουσίας χρησιμοποιοῦσαν ἕνα εἰδικὸ μαχαίρι ποὺ ὀνομαζόταν λατινικὰ *sicus*, ἀπ' ὅπου καὶ Σικάριος, ξιφοφόρος ἢ ἐκτελεστής⁸. Ἀπὸ τὴ ρίζα αὕτη πολλοὶ ἐρμηνευτὲς καὶ ἱστορικοὶ ἐτυμολογοῦν καὶ τὸ ἐπίθετο Ἰσκαριώτης, ἀκολουθώντας τὴν ἀποψη τοῦ O. Cullmann⁹. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψη αὕτη ἡ ἐπωνυμία Ἰσκαριώτης δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι δηλωτικὴ τοῦ τόπου καταγωγῆς τοῦ Ἰούδα – ὅπως πίστευε ἡ ἀρχαία, ἀλλὰ καὶ μέρος τῆς σύγχρονης ἐρμηνευτικῆς παράδοσης – γιατί πουθενὰ στὴν Παλαιστίνη δὲν ὑπῆρχε τοποθεσία ἢ οἰκισμὸς μὲ τὸ ὄνομα Ἰσκαριώθ ἢ Καριώθ. Ἀντιθέτως ὁ Ἰσκαριώτης (καθὼς καὶ οἱ παραλλαγές τοῦ Ἰσκαριώθ, Σκαριώθ, Σκαριώτης), φαίνεται νὰ εἶναι παραφθορὰ τοῦ «Σικαριώτης» ἢ «Σικάριος» καὶ νὰ σχετίζεται μὲ τὴν ἐνοπλὴ ζηλωτικὴ δραστηριότητα τοῦ μαθητῆ τοῦ Χριστοῦ¹⁰. Καὶ ἄλλοι μαθητὲς τοῦ Χριστοῦ ὁμως προερχόταν ἀπὸ τὴν κίνηση τῶν ζηλω-

τῶν, ὅπως ὁ «Σίμων ὁ καλούμενος Ζηλωτῆς» (Λκ. 6,15· Πράξ. 1,13)¹¹. Γι' αὐτὸ καὶ προτείνονται τρεῖς ὀνομασίες γιὰ τὸ κίνημα τῆς ἰουδαϊκῆς ἀντιστάσεως ἐναντίον τῆς ρωμαϊκῆς κατακτήσεως: ἡ ἑλληνικὴ λέξις «ζηλωτῆς», ἡ ἀραμαϊκὴ «kenapa» (μὲ τὸ ἐξελληνισμένον καναναῖος ἢ κανανίτης) καὶ ἡ λατινικὴ «sicarius»¹². Χωρὶς νὰ μποροῦμε νὰ ἀποφανθοῦμε γιὰ τὸν ὀριστικὸ χαρακτῆρα τῶν ἐρμηνευτικῶν αὐτῶν προτάσεων – μᾶς καὶ ἡ συζήτηση μεταξὺ τῶν βιβλικῶν ἐρευνητῶν βρίσκεται ἀκόμη σὲ ἐξέλιξη – ὀφείλουμε ἐντούτοις ἀφοῦ τίς λάβουμε σοβαρὰ ὑπόψη, νὰ προβοῦμε σὲ ὀρισμένες διαπιστώσεις: α) εἶναι ἀναμφισβήτητὴ ἡ συμμετοχὴ πρῶην Ζηλωτῶν στὸν κύκλο τῶν δώδεκα μαθητῶν τοῦ Ἰησοῦ· β) μεταξὺ αὐτῶν ἦταν καὶ ὁ Ἰούδας Ἰσκαριώτης, ὅπως μαρτυρεῖ εἴτε ἡ ἐπωνυμία του εἴτε ἡ ἐν γένει δράση καὶ νοοτροπία του· καὶ γ) πολλὲς ἀπὸ τίς ρήσεις καὶ τίς παραβολὰς τοῦ Ἰησοῦ (ὅπως ἡ παραβολὴ τοῦ σπόρου ποὺ αὐξάνει μόνος του, Μκ. 4,26 κ.έ.), εἶχαν ρητῶς ἢ ὑπαινικτικῶς ἀντιζηλωτικὸ χαρακτῆρα καὶ ἤθελαν νὰ περάσουν τὸ μήνυμα ὅτι χωρὶς νὰ ὑποτιμᾶται τὸ ἀνθρώπινο πρᾶττειν, ἡ πρωτοβουλία ἐντούτοις γιὰ τὴν ἔλευση τῆς Βασιλείας ἀνήκει στὸ Θεό. «Ὁ ἄνθρωπος μὲ κανένα τρόπο δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαναγκάσει τὸ Θεὸ στὸ νὰ ἐπισπεύσει τὴν ἔλευση τῆς βασιλείας του, οὔτε μὲ τὴν πιστὴ τήρηση τοῦ Νόμου, ὅπως πίστευαν οἱ Φαρισαῖοι, οὔτε μὲ τὴν ἐντονη βία κατὰ τῶν Ρωμαίων ὅπως ἤθελαν οἱ Ζηλωτῆς, οὔτε μὲ ἀκριβεῖς ὑπολογισμοὺς τοῦ χρόνου τῆς καταστροφῆς τοῦ παρόντος σχήματος τοῦ κόσμου ὅπως ἔκαναν οἱ Ἀποκαλυπτικοὶ συγγραφεῖς»¹³.

Σὲ μιὰ τέτοια συνάφεια ἀναφέρεται καὶ ἡ γνωστὴ ἀπάντηση τοῦ Ἰησοῦ στὸ ἐρώτημα-παγίδα τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Ἑρωδιανῶν γιὰ τὴν ἀπόδοση ἢ ὄχι τοῦ φόρου στὸν Καίσαρα: «Τὰ Καίσαρος ἀπόδοτε Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ»¹⁴. Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἰησοῦ, παρὰ τὸν σαφῆ ἀντιζηλωτικὸ τῆς χαρακτῆρα, δὲν παρέχει θεολογικὴ κάλυψη οὔτε στὸν τακτικισμὸ τῶν Φαρισαίων οὔτε στὴ συνεργασία τῶν Ἑρωδιανῶν μὲ τὸν κατακτητὴ. Μεταφέρει τὴ συζήτηση σὲ ἕνα ἄλλο ἐπίπεδο, ἱεραρχεῖ τίς ὑποχρεώσεις καὶ σχέσεις τοῦ πιστοῦ μὲ τὸν κόσμον, ἐνῶ ὑποδηλώνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ ἐξαναγκάσει τὸ Θεὸ νὰ ἐπισπεύσει τὴν ἔλευση τῆς Βασιλείας Του, ὅτι ἡ Βασιλεία δηλαδὴ δὲν θὰ ἔρθει μὲ τὴν

gieuse, trad. franç. V. Nikiprowetzky, t. 2, Puf, Paris 1957, σσ. 711-715, 720-726. – J. Derenbourg, *Essai sur l'histoire et la géographie de la Palestine d'après les thalmuds et les autres sources rabbiniques*, Imprimerie impériale, Paris 1867, σσ. 247 κ.έ. – A.H.J. Gunneweg, *Ἡ ἱστορία τοῦ Ἰσραὴλ ἕως τὴν ἐξέγερση τοῦ Βάβ-Κοχβά*, Πέμπτη ἀναθεωρημένη ἔκδοσις, Μτφρ. Ἰω. Χ. Μουρτζίου, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1997, σσ. 387-399. – M. Noth, *The History of Israel*, transl. by St. Godman, Harper & Brothers, New York 1958, σσ. 430-452. – W.O.E. Oesterley, *A History of Israel*, vol. II, Clarendon Press, Oxford 1957, σσ. 440-451, 459-463. – St. Perowne, *The Political Background of the New Testament*, Hodder & Stoughton, London 1965, σσ. 126-192. – P. Prigent, *La fin de Jérusalem*, Delachaux et Niestlé, Neuchatel 1969.

8. Βλ. Πράξ. 21,38. – Ἰώσηπον, *Ἰουδαϊκὸς Πόλεμος*, II, 254-257 (ἐκδ. H. St. Thackeray). – Τοῦ ἴδιου, *Ἰουδαϊκὴ Ἀρχαιολογία*, XX, 185-188 (ἐκδ. L. H. Feldman). Πρβλ. V. Nikiprowetzky, «Sicaires et Zélotes. Une reconsidération», *Sémitica*, 23/1973, 57-63. – A. Paul, *Le monde des Juifs à l'heure de Jésus. Histoire politique*, Desclée, Paris 1981, σσ. 216-220. – Ἄπ. Γλαβίνα, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας*, τχ. Α', Θεσσαλονίκη 1995, σ. 73.

9. Βλ. O. Cullmann, *Dieu et César*, Delachaux & Niestlé, Neuchatel-Paris 1956, σ. 18. – Τοῦ ἴδιου, «Le douzième apôtre», *Revue d'Histoire et de Philosophie Religieuses*, 1962, σσ. 137 κ.έ. Πρβλ. Ἄπ. Γλαβίνα, *δ.π.*, σσ. 73-74.

10. Γιὰ τὴν ἀντιθετὴ ἀποψη βλ. M. Hengel, *Die Zeloten. Untersuchungen zur jüdischen Freiheitsbewegung in der Zeit von Herodes, I. bis 70 n. Chr.*, Leiden, Brill, 1976, σ. 49, ὑπόσημ. 3. Δειγματοληπτικὴ παράθεσις ἐρμηνευτικῶν σχολίων καὶ βιβλιογραφικῶν ἐνδείξεων στὸ: Π. Λουκέρη, *Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης*, σσ. 25-26, 122-123. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ π. Λουκέρης φαίνεται νὰ ἀποδίδει στὸν O. Cullmann τὴν ἀποψη ὅτι τὸ ἐπώνυμον Ἰσκαριώτης δηλώνει τόπο καταγωγῆς καὶ σημαίνει αὐτὸν ποὺ κατὰγεται ἀπὸ τὴν πόλη Καριώθι (βλ. σ. 25 καὶ παρατομπὴ στὸ ἄρθρο τοῦ Cullmann σ. 122, ὑπόσ. 38).

11. Βλ. καὶ τίς χειρογραφικὲς παραλλαγές «Σίμων ὁ Καναναῖος ἢ Κανανίτης» γιὰ τὸ ἀντίστοιχο πρόσωπο στὸ Μκ. 3,18 (ὅπου τὸ ἐπίθετο Καναναῖος ἢ Κανανίτης δὲν δηλώνει καταγωγή ἀπὸ τὴν Κανά, ὅπως ἐσφαλμένα ἐρμηνεύθηκε παλιότερα, ἀλλὰ εἶναι ἡ ἀραμαϊκὴ ἀπόδοσις μὲ ἑλληνικὴ κατάληξις τῆς λέξεως ζηλωτῆς, σύμφωνα μὲ τίς διευκρινίσεις τῶν: O. Cullmann, «Le douzième apôtre», σ. 134. – Τοῦ ἴδιου, *Dieu et César*, σσ. 17-18. – A. Paul, *Le monde de Juifs à l'heure de Jésus*, σσ. 216-219. – Ἰω. Καραβιδόπουλου, *δ.π.*, σ. 148). Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὴ χειρογραφικὴ παραλλαγή τῆς Ἰταλὰ γιὰ τὸ *Mθ.* 10,3: «Judas Zelotes».

12. O. Cullmann, *Dieu et César*, σσ. 17-18. – A. Paul, *Le monde de Juifs à l'heure de Jésus*, σσ. 218-219.

13. Ἰω. Καραβιδόπουλου, *δ.π.*, σσ. 176-177.

14. Μκ 12,13-17· *Mθ* 22,15-22· Λκ 20,20-26. Ἐρμηνευτικὴ ἀνάλυση τοῦ σχετικοῦ ἀποστάματος τοῦ Μάρκου, στὸ Ἰω. Καραβιδόπουλου, *δ.π.*, σσ. 381-384· πρβλ. καὶ σσ. 176-178.

ἄσκηση ἐπαναστατικῆς βίας, καθὼς στὸ Θεὸ ἐναπόκειται ἡ πρωτοβουλία γιὰ τὸν ἐρχομὸ αὐτοῦ τοῦ καινούργιου κόσμου. Κατὰ συνέπεια ἡ παραδοχὴ τῆς ἐξουσίας τοῦ Καίσαρα καὶ ἡ ἀπόδοση τοῦ φόρου στὰ ὄργανά του, περιορίζει τὶς ἀρχές καὶ τὶς ἐξουσίες τοῦ αἰῶνος τούτου σὲ σαφῶς προδιαγεγραμμένα πλαίσια καὶ δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ διεκδικήσουν ὅ,τι δὲν τοὺς ἀνήκει: νὰ καταλάβουν δηλαδὴ τὴ θέση καὶ τὸ χῶρο ποὺ ἀνήκει στὸ Θεὸ καὶ νὰ ἀπαιτήσουν λατρεία παρόμοια μὲ ἐκείνη ποὺ μόνο στὸν ἀληθινὸ Θεὸ ἀποδίδουμε. Μὲ τὴν περίφημη ἀπάντησή του ὁ Ἰησοῦς, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ἀποφεύγει τὴν παγίδα ποὺ τοῦ ἔστησε ἡ θρησκευτικὴ ἡγεσία τῶν Ἰουδαίων, μοιάζει νὰ ὑπονομεύει ἐκ τῶν προτέρων τὸν κίνδυνο μᾶς διπλῆς εἰδωλολατρίας: αὐτὴν τῆς κοσμικῆς κρατικῆς ἐξουσίας ποὺ διεκδικεῖ γιὰ τὸν ἑαυτὸ τῆς ὅσα ἀποδίδουμε στὸ Θεό· καὶ αὐτὴν τῆς ἀπολυτοποίησης καὶ τῆς λατρείας τοῦ ἔθνους, ποὺ ἔχει τὴν τάση νὰ ὑποκαταστήσει τὸν ἀληθινὸ Θεό, διὰ τῆς ταυτίσεως μαζί του. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο σημεῖο ἀφορᾶ ἰδιαίτερα τοὺς Ζηλωτῆς ἀλλὰ καὶ τὸ θέμα μας.

III

Ἀφήνοντας κατὰ μέρος λοιπὸν σημαντικὰ ζητήματα ὅπως οἱ σχέσεις τῶν Ζηλωτῶν μὲ τοὺς Φαρισαίους, τοὺς Ἑσσαίους καὶ τοὺς Μακκαβαίους¹⁵, θὰ σταθοῦμε ἐπὶ τοῦ παρόντος σὲ μία τελευταία πλευρὰ τοῦ κινήματος τῶν Ζηλωτῶν ποὺ μοιάζει νὰ ἐπηρέασε σὲ σημαντικό βαθμὸ τὸν Ἰούδα καὶ γιὰ τοῦτο ἐνδιαφέρει ἰδιαίτερος τὸ θέμα μας. Πρόκειται γιὰ τὶς περὶ Μεσσίου ἀντιλήψεις τῶν Ζηλωτῶν καὶ γιὰ τὸν τρόπο ποὺ τὶς προσέλαβε ὁ Ἰούδας¹⁶.

Οἱ Ζηλωτῆς, ὅπως καὶ ὁ παραδοσιακὸς Ἰουδαϊσμός στὸ σύνολό του, ἀνέμεναν ἕναν Μεσσία-Βασιλιά, περιβεβλημένο μὲ κοσμικὴ δύναμη καὶ ἐξουσία, ποὺ κύρια ἀποστολὴ του θὰ εἶχε νὰ καταλύσει μὲ τὰ ὄπλα καὶ τὴ βία τὴ ρωμαϊκὴ κυριαρχία καὶ τὴν Ἰουδαϊκὴ ὀλιγαρχία καὶ νὰ ὀδηγήσει τὸν ἔβραϊκὸ λαὸ στὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση, στὴν κοινωνικὴ δικαιοσύνη καὶ στὴν ἐκπλήρωση τῶν ἱστορικῶν προσδοκιῶν του¹⁷. Μεσσιανικὸ

τοὺς πρότυπο καὶ προσδοκία ἦταν ἕνας Μεσσίας δαβίδειος, μὲ βασιλικὲς ιδιότητες, ἰσχυρὸς καὶ δυναμικὸς. Ἐμπνέονταν λοιπὸν οἱ Ζηλωτῆς ἀπὸ ἕναν ἐθνικοθρησκευτικὸ μεσσιανισμό, ἀπὸ ἕναν ἐγκοσμοκρατικὸ καὶ ἱστοριοκρατικὸ μεσσιανισμό, ποὺ ἐπεδίωκε νὰ ἀνακτήσει τὸ θρόνο τοῦ Δαβίδ. Δὲν θεωροῦσε προτεραιότητα ὁ μεσσιανισμὸς αὐτὸς τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὸ κήρυγμα τῆς μετανοίας, τὴν ἔλευση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ (πρβλ. *Μθ.* 6,33· *Λκ.* 12,31) ἀλλὰ τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση καὶ τὴ δικαίωση τῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς παράδοσης τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ. Ἀκόμη καλύτερα, ταύτιζε τὴν ἔλευση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση τοῦ Ἰσραήλ. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἔννοια ἑνὸς πνευματικοῦ Μεσσία, χωρὶς κοσμικὴ δύναμη καὶ χωρὶς ἐμπλοκὴ στὴν ἐθνικὴ ὑπόθεση ἀπελευθέρωσης τοῦ Ἰσραήλ ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ κυριαρχία, ἑνὸς Μεσσία ποὺ κηρύττει μετάνοια, ἀγάπη, συγχώρηση τῶν ἐχθρῶν καὶ ἐγκαινιάζει μία βασιλεία τοῦ Θεοῦ διάφορη ἀπὸ τὰ βασίλεια τοῦ κόσμου τούτου, τοὺς ἦταν παντελῶς ξένη καὶ ἀκατανόητη. Ὁ ζηλωτισμὸς καὶ ὁ συναφῆς θεοκρατικὸς ἐθνικισμὸς εἶχαν ὑποκαταστήσει τὸν ἀληθινὸ μεσσιανισμό (ποὺ εἶναι τὸ θεμέλιο τῆς ἐσχολογίας) μὲ ἕναν μεσσιανισμό ἐγκοσμοκρατικοῦ τύπου, μὲ ἕναν μεσσιανισμό τοῦ ἔθνους, τοῦ γένους, τῆς φυλῆς, προαναγγέλλοντας ἔτσι τὴ μετατόπιση καὶ τὸ γλιστρημα τῆς ἐσχολογικῆς προοπτικῆς, ἀπὸ τὸ «ἀναμεταξὺ» τοῦ ἱστορικοῦ καὶ μεταἱστορικοῦ ἐπιπέδου στὸ ἀσφυκτικὸ ἐγκοσμοκρατικὸ ἐνδοἱστορικὸ πλαίσιο τῆς κοσμικῆς βασιλείας καὶ τῆς δικαίωσης τοῦ ἔθνους.

Ἀπὸ αὐτὲς τὶς μεσσιανικὲς ἀντιλήψεις φαίνεται νὰ ἦταν ἐπηρεασμένος ὁ Ἰούδας ποὺ εἶχε θητεύσει προηγουμένως στὸ ζηλωτισμὸ. Αὐτὸς ὁ ἐγκοσμοκρατικὸς μεσσιανισμὸς ἀνιχνεύεται μάλιστα στὸ ὑπόστρωμα τῆς ἀπόφασής του γιὰ τὴν προδοσία τοῦ Ἰησοῦ, ὡς συνέπεια τῆς ἄρνησης τοῦ τελευταίου νὰ ἀναλάβει ρόλο κοσμικοῦ βασιλιᾶ καὶ ἐθνικοῦ ἀπελευθερωτῆ τῶν Ἰουδαίων. Τὸν ἀρχικὸ ἐνθουσιασμὸ γιὰ τὴ δυναμικὴ καὶ ἐντυπωσιακὴ παρουσία τοῦ Διδασκάλου του, ποὺ συνοδευόταν ἀπὸ ἐπαναστατικὸ κήρυγμα καὶ θαυμαστά γεγονότα, διαδέχεται ἡ ἀπογοήτευση γιὰ τὴν εἰκόνα ποὺ κατὰ τὴ γνώμη του παρουσιάζει ὁ Ἰησοῦς πρὸς τὸ τέλος τῆς δημόσιας δράσης του. Μέμφεται πλέον τὸν Ἰησοῦ ὁ Ἰούδας, γιατί, ἀντὶ νὰ ἀξιοποιήσει τὸ κύρος καὶ τὴ λαϊκὴ ἀποδοχὴ ποὺ τοῦ εἶχαν χαρίσει οἱ θεραπείες τῶν ἀσθενῶν καὶ τὰ θαύματα καὶ νὰ προχωρήσει στὴν ἀνατροπὴ τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας καὶ τῆς Ἰουδαϊκῆς ὀλιγαρχίας, αὐτὸς ὄχι μόνο ἀρνεῖται νὰ διαχειριστῆ τὴ δύναμη τοῦ θαύματος καὶ νὰ τὴ θέσει στὴν ὑπηρεσία τοῦ παραδοσιακοῦ ἐθνικοθρησκευτικοῦ μεσσιανικοῦ ὁράματος, ἀλλὰ ἐπιπλέον κηρύσσει ἕναν Μεσσία πνευματικὸ, ἀπογυμνωμένο ἀπὸ κάθε εἶδος κοσμικὴ δύναμη καὶ ἐξουσία, ποὺ θὰ διωχθεῖ καὶ θὰ ἀπορριφθεῖ. Ἐναν Μεσσία ποὺ ἦρθε νὰ συγχωρήσει τὶς ἁμαρτίες τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ ἐγκαινιάσει μία οὐράνια βασιλεία ἐπὶ τῆς γῆς, ποὺ μοιάζει νὰ ἀδιαφορεῖ γιὰ τὰ προβλήματα τῆς φυλῆς

15. Βλ. ἐνδεικτικὰ: W. R. Farmer, *Maccabees, Zealots and Josephus. An Inquiry into Jewish Nationalism in the Greco-Roman Period*, Columbia University Press, New York 1956. – A. H. J. Gunneweg, *Ἡ ἱστορία τοῦ Ἰσραήλ ἕως τὴν ἐξέγερση τοῦ Βάγ-Κοχβά*, σσ. 390-391. – Σ. Ἀγουρίδη, *Ἱστορία τῶν χρόνων τῆς Κ.Α.*, σσ. 348-349.

16. Στὶς δύο παραγράφους ποὺ ἀκολουθοῦν (μεσσιανισμὸς τῶν Ζηλωτῶν καὶ τοῦ Ἰούδα), ἐμπνεόμαστε ἀπὸ τὶς ἐξαιρετὲς ἀναλύσεις τοῦ Γ. Πατρώνου: *Μαθητεία καὶ Ἀποστολικότητα*, σσ. 42, 103-105· καὶ «Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ Ἰούδας, ἡ πῶς ἤθελε τὸν Διδάσκαλό του ὁ Ἰούδας ὡς Μεσσία», σσ. 21-25.

17. Ἔτσι φαντάζεται τὸν Ἰησοῦ ὁ S.G.F. Brandon στὸ ἔργο του: *Jesus and the Zealots. A study of the Political Factor in Primitive Christianity*, Manchester University Press, 1967. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀποψή του, ὁ Ἰησοῦς ἦταν ὁ Μεσσίας ποὺ πάλεψε, ἀκόμα καὶ μὲ τὰ ὄπλα, γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀναγέννηση καὶ τὴν πολιτικὴ ἀνεξαρτησία τοῦ ἔθνους του πρὶν καταδικασθῆ σὲ θάνατο ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους.

καὶ τοῦ ἔθνους, πού διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὴν παράδοση καὶ ἐπικρίνει τὴ θρησκευτικὴ ἡγεσία, θεματοφύλακα κατὰ τὸν Ἰούδα τῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων τῆς ἐθνικῆς καὶ θρησκευτικῆς παράδοσης. Ὁ Ἰούδας –ὅπως καὶ κάθε ἐγκοσμοκρατικὸς μεσσιανισμὸς ἢ ἐκκοσμιευμένος ἐσχατολογισμὸς– ὄχι μόνον ὑποκύπτει τελικὰ στοὺς τρεῖς πειρασμοὺς πού ἀπέκρουσε ὁ Χριστὸς στὴν ἔρημο (θαῦμα, μυστήριον, ἐξουσία), ἀλλὰ, πολὺ πρὶν τὸν Μεγάλον Ἱεροεξεταστὴ τοῦ Ντοστογιέφσκυ, σπεύδει νὰ «διορθώσῃ» τὸ ἔργο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Μόνον πού στὴν περίπτωσή του ἡ «διορθωσις» δὲν συνδανίζει κάποια πυρά, ἀλλὰ προετοιμάζει καὶ σχεδιάζει τὴν προδοσία. Εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ Ἰούδας πρόδωσε τὸ Διδάσκαλον γιὰ λόγους θρησκευτικῆς συνέπειας καὶ ἰδεολογικῆς πιστότητας στὶς καθιερωμένες τότε ἐγκοσμοκρατικὲς μεσσιανικὲς ἰδέες. Ἀποφάσισε νὰ παρέμβῃ ἀναλαμβάνοντας τὸ βαρὺ χρέος ἐναντι τῆς παράδοσης καὶ τῆς ἱστορίας τοῦ ἔθνους, συμμαχώντας μυστικὰ μὲ τὴ θρησκευτικὴ ἡγεσία, τὴ μόνη ἀρχὴ διαφύλαξης τῆς παράδοσης, τῶν ἱερῶν καὶ ὁσίων τοῦ ἔθνους. Ὁ Ἰούδας ἐνήργησε ὡς ἀπογοητευμένος ζηλωτὴς ἰδεολόγος, κυριευμένος ἀπὸ τὸν θεοκρατικὸ ἐθνικισμὸ καὶ τὸν ἐγκοσμοκρατικὸ μεσσιανισμὸν τοῦ πού εἶδε στὸ τέλος νὰ διαψεύδεται ἀπὸ τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ. Αὐτὸ φάνηκε καὶ ἀπὸ τὴν ὄλη ἐξέλιξη τῶν γεγονότων, ὅπου ἡ ἐπιστροφή τῶν τριάκοντα ἀργυρίων, ἢ μεταμέλεια (χωρὶς ὅμως ἀληθινὴ μετάνοια) καὶ ἐν τέλει ἡ αὐτοκτονία τοῦ Ἰούδα, εὐνοοῦν περισσότερο τὴν ἐκδοχὴ τῶν ἰδεολογικῶν κινήτρων παρὰ τῆς ἀπλῆς φιλοχρηματίας.

IV

Οἱ ἀναλογίαι μὲ τὴ σημερινὴ ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότητα εἶναι προφανεῖς. Ἡ Ἐκκλησία στὶς κατὰ παράδοση ὀρθόδοξες χώρες ἀντιμετωπίζει –ἂν δὲν ἔχει ἤδη ὑποκύψει– τὸν πειρασμὸν τοῦ Ἰούδα! Δὲν ἀναφερόμαστε ἀπλῶς στὸ γνωστὸ πρόβλημα τοῦ ἐθνοφυλετισμοῦ καὶ στὴν ψευδαίσθησι ταυτίσεως κάθε «ὀρθόδοξου» ἔθνους μὲ τὴν ἀλήθεια τῆς ὀρθόδοξης πίστεως, ἀλλὰ σὲ κάτι ἀκόμη βαθύτερο: στὴν ἀλλοίωσι τῆς ταυτότητας καὶ τῆς αὐτοσυνειδησίας τῆς Ἐκκλησίας, στὸν ἐγκλωβισμὸν καὶ τὴν ἐγκατάστασή της ἐντὸς τῆς ἐνδοϊστορικῆς προοπτικῆς καὶ σὴν συνακόλουθι λήθι τῆς ἐσχατολογικῆς τῆς ταυτότητας, στὸν περιορισμὸν τῆς ἀποστολῆς τῆς «στὴν πραγματοποίησι τῶν πεπωμένων τῆς φυλῆς καὶ τοῦ ἔθνους»(!), σὴν μετατροπὴν τοῦ κηρύγματος τῆς ἐρχόμενης βασιλείας τοῦ Θεοῦ σὲ κήρυγμα ἐθνικῆς σωτηρίας καὶ διαφύλαξης τοῦ ἐνδόξου ἐθνικοθρησκευτικοῦ παρελθόντος, στὴν ὑποκατάστασι τέλος τῆς ἱστορίας τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας. Ἐννοεῖται πὼς στὶς παραγράφους πού ἀκολουθοῦν δὲν θὰ ἐπιχειρήσουμε τὴ συνολικὴ ἐξέτασι τοῦ τεράστιου σὲ ἔκτασι προβλήματος τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ Ἐθνους, ἀλλὰ τὴν πραγματεύσει τὸν ἐν λόγῳ ζητήματος μὲ συγκριτικὲς ἀναφορὰς

στὶς περὶ ἔθνους καὶ Μεσσία ἀντιλήψεις τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ ἐβραϊκοῦ ζηλωτισμοῦ. Στὶς συντομογραφικὲς μας παρατηρήσεις, λόγῳ ἐλλείψεως χώρου, θὰ περιοριστοῦμε κυρίως στὴν ἐλλαδικὴ ἐκκλησιαστικὴ πραγματικότητα, χωρὶς αὐτὸ νὰ συνεπάγεται ἀναγκαστικὰ κάποια μορφῆς ἀρνητικῆς ἀποκλειστικότητας.

Ἐκατὸν ὀγδόντα χρόνια μετὰ τὴν ἐπανάστασι τοῦ 1821 καὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ τέλους τῆς «κενωτικῆς» περιόδου γιὰ τὴν Ἐκκλησία (ὅταν ἡ τελευταία, λόγῳ ἐξαιρετικῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν, ἐκτρέπεται τῆς κυρίως ἀποστολῆς τῆς καὶ ἀναλαμβάνει τὴ διάσωσι τοῦ ἔθνους), ἡ Ἐκκλησία στὴν Ἑλλάδα μοιάζει νὰ μὴν μπορεῖ νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ τὸ σύνδρομο τῆς ταύτισης μὲ τὸ ἔθνος, ἀδυνατεῖ νὰ δεῖ τὸ ἔργο τῆς καὶ τὴν ἐν γένει ἱστορικὴ τῆς πορεία ξέχωρα ἀπὸ τὴν πορεία τοῦ ἔθνους. Φαίνεται νὰ παραμένει μάλιστα ἀνυποψίαστη γιὰ τὸ ὅτι ἡ ταύτισι μὲ τὸ ἔθνος καὶ τὴν ἐθνικὴ ἰδεολογία τῆς ἐπιβλήθηκε ἀπὸ τὸ κράτος γιὰ τὴν ἐξυπηρέτησι τῶν δικῶν του σκοπῶν (Μεγάλη Ἰδέα) πού βαθματῶς ἐγιναν καὶ δικοὶ τῆς¹⁸. Ἔτσι, γιὰ τὸν ἐπίσημον ἐκκλησιαστικὸν λόγον Ὁρθοδοξία καὶ Ἑλληνισμὸς εἶναι ἓνα καὶ τὸ αὐτὸ (βλ. «Ἑλλάδα σημαίνει Ὁρθοδοξία!»), τὰ ὄρια τῆς Ἐκκλησίας συγχέονται μὲ τὰ ὄρια τοῦ ἔθνους, ἐνῶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς θεωρεῖται ὁ νέος περιούσιος λαὸς τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἐρμηνεύεται μὲ φυλετικὰ κριτήρια καὶ ἱστορικὸν ἀναχρονισμὸν τὸ «ἐλήλυθεν ἡ ὥρα ἵνα δοξασθῇ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» (Ἰω. 12,23) τῆς συνάντησι τοῦ Ἰησοῦ μὲ τοὺς Ἑλληνας. Ὅσο μάλιστα τὸ ἑλληνικὸ ἐθνικὸν κράτος κάνει βήματα προσαρμογῆς στὸ διεθνὲς περιβάλλον καὶ προβαίνει σὲ κινήσεις κλεφτοπολέμου μὲ ἀπώτερον στόχον τὸ διαζύγιον μὲ τὴν Ἐκκλησίαν, τόσο ἡ τελευταία ἀμύνεται καὶ καταφεύγει στὸ παρελθόν καὶ στὴν προσφορὰ τῆς στοὺς «ἀγῶνες τοῦ ἔθνους», προκειμένου νὰ κρατήσῃ ζωντανὴ τὴν συμπόρευσι καὶ τὴν ἀποκλειστικὴν σχέσι μὲ τὸ ἔθνος. Καὶ ὅσο τὸ ἑλληνικὸν κράτος, ὡς ἀποτέλεσμα τῶν εὐρύτερων ἀνακατατάξεων πού ὀφείλονται στὴν παγκοσμιοποίησι καὶ τὴν πολυπολιτισμικότητα, ἀποεθνικοποιεῖται σταδιακὰ, τόσο ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος ἐπανεθνικοποιεῖται ὅλο

18. Πὰ τὴν ἱστορία τῆς υἰοθέτησις τῆς ἐθνικῆς ἰδεολογίας ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος βλ.: Ch. Frazee, *Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ἑλληνικὴ ἀνεξαρτησία, 1821-1852*, μτφρ. Ἰωσ. Ροηλίδης, Δόμος, Ἀθήνα 1987. – Ἰ. Πέτρον, *Ἐκκλησία καὶ πολιτικὴ στὴν Ἑλλάδα, 1750-1909*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1992, ἰδιαίτερα σσ. 141 κ.ε. – Ἰ. Petrou, «Nationale Identität und Orthodoxie im heutigen Griechenland», στὸν τόμον: Alois Moisser (ἐπιμ.), *„Gottes auserwählte Völker“. Erwählungsvorstellungen und kollektive Selbstfindung in der Geschichte*, Peter Lang, Frankfurt a.M. 2001, σσ. 261-271. – Ἀ. Μανιτάκη, *Οἱ σχέσεις τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸ κράτος-ἔθνος στὴν σκιά τῶν ταυτοτήτων*, Νεφέλη, Ἀθήνα 2000, σσ. 21-56. Συγκριτικὴ μελέτη τοῦ φαινομένου στὶς βαλκανικὲς χώρες: Π. Κιτρομηλίδη, «„Νοερὲς κοινότητες“ καὶ οἱ ἀπαρχὲς τοῦ ἐθνικοῦ ζητήματος στὰ Βαλκάνια», στὸν τόμον: Θ. Βερέμη (ἐπιμ.), *Ἐθνικὴ ταυτότητα καὶ ἐθνικισμὸς στὴ Νεότερη Ἑλλάδα*, Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθήνα 1997, ἰδίως σσ. 103-119. Γιὰ τὶς θρησκευτικὲς ρίζες τοῦ ἐθνικισμοῦ: Π. Λέκκα, *Ἡ ἐθνικιστικὴ ἰδεολογία. Πέντε ὑποθέσεις ἐργασίας στὴν ἱστορικὴ κοινωνιολογία*, Κατάρτι, Ἀθήνα 1996, σσ. 178-194.

καί περισσότερο, νουώθοντας ἀνασφαλῆς καί μετέωρη χωρὶς τὴν εἰδικὴ σχέση μετὰ τὸ κράτος καί τὴν ἀποκλειστικὴ σχέση μετὰ τὸ ἔθνος¹⁹.

Τὰ φαινόμενα αὐτὰ δυστυχῶς δὲν παραπέμπουν μόνο σὲ μία κρίση ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς ἢ σὲ ἐκδηλώσεις ἀναχρονισμοῦ καί θρησκευτικοῦ φονταμενταλισμοῦ, ἀλλὰ ὑπογραμμίζουν κάτι σοβαρότερο: τὴν ἀντιστροφή τῶν προτεραιοτήτων (τί προηγείται, ὁ Χριστὸς ἢ τὸ ἔθνος; ἢ βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἢ ἡ συνέχεια τοῦ ἔθνους;), τὴν ἀπώλεια τῆς καθολικότητας καί οἰκουμενικότητας τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ἀσυνειδητὴ υἱοθέτηση μιᾶς ἐκκοσμημένης ἐσχατολογίας. Ὁ κυρίαρχος ἐκκλησιαστικὸς λόγος ὄχι μόνο δὲν ἔχει τὴν αἴσθησι κάποιας ἀπώλειας ἢ κάποιας πώχευσης μετὰ τίς συνεχεῖς ἀναφορὲς τοῦ στοῦς ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἀγῶνες τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τοῦναντίον ἀρέσκει νὰ ὑπενθυμίζει αὐτὴ τὴ διάστασι μετὰ βιβλία καί δημοσιεύματα γιὰ τὸν κληρὸ στὸν ἀγῶνα τοῦ 1821, στὸ μακεδονικὸ ἀγῶνα καί στὴ μικρασιατικὴ καταστροφὴ, μὴ συνειδητοποιώντας(;) τὴν ἀπόστασι πού χωρίζει τίς πράξεις αὐτὲς ἀπὸ τὴ στάσι τοῦ Χριστοῦ σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις καί ἀγνοώντας(;) τὸν ὅλως ἐξαιρετικὸ (κατ' οἰκονομίαν) χαρακτῆρα πού ἀπέδωσε πάντοτε ἡ ἐκκλησιαστικὴ συνείδησι στὴ συμμετοχὴ κληρικῶν σὲ αὐτοὺς τοὺς ἀγῶνες. Πόσο ἀπέχει ὅμως ἓνας τέτοιος ἐκκλησιαστικὸς λόγος καί ἡ ἀνάλογη ἐκκλησιαστικὴ πρακτικὴ ἀπὸ τὸν πειρασμὸ τοῦ Ἰούδα καί ἀπὸ τὸν θεοκρατικὸ τοῦ ἐθνικισμοῦ ὅπως παρουσιάστηκε παραπάνω;

Λογικὴ καί φυσικὴ συνέπεια εἶναι ἡ ταύτισι τοῦ θρησκευτικοῦ μετὰ τὸ ἐθνικὸ πεδίο. Ἡ ἐθνικὴ καί ἡ χριστιανικὴ ταυτότητα θεωροῦνται ἔτσι ὡς κάτι τὸ ἐνιαῖο καί ἀδιαίρετο, ἂν καί στὸ τέλος βέβαια ἡ χριστιανικὴ ταυτότητα ἐκκλίνει σὲ συστατικὸ στοιχεῖο τῆς ἐθνικῆς. Ἡ «χριστιανικὴ» ταυτότητα ἐν προκειμένῳ δὲν ἀναφέρεται στὴ μετοχὴ στὴν εὐχαριστικὴ καί ἐσχατολογικὴ κοινότητα πού εἶναι ἡ Ἐκκλησία καί στίς συνακόλουθες ἠθικῆς, κοινωνικῆς καί πολιτικῆς συνέπειες πού ἀπορρέουν ἀπὸ τὴν ἐνταξί σὲ αὐτὴ τὴν κοινότητα, γιὰ τὴ μετοχὴ αὐτὴ παραμένει δυναμικὰ ἀπροσδιόριστη, πέρα ἀπὸ κάθε *a priori* ἀντικειμενικὸ προσδιορισμὸ. Ἡ «χριστιανικὴ» ταυτότητα ἀναφέρεται μᾶλλον σὲ μία ἐκ τῶν προτέρων καθορισμένη συλλογικὴ πραγματικότητι πού τὰ ὄρια τῆς ταυτίζονται μετὰ τὰ ὄρια τοῦ ἔθνους καί ὅπου τὸ ἐπίθετο «χριστιανικὸς» δὲν εἰσάγει κατ' ἀνάγκη κριτήρια καί ἀπαιτήσεις ἐκκλησιαστικῆς νοηματοδότησης τῆς προσωπικῆς καί κοινωνικῆς ζωῆς, ἀλλὰ συνδέεται μετὰ παραδοσιακοὺς πολιτιστικοὺς καί ἱστορικοὺς ἐπικαθορισμοὺς.

V

Χωρὶς ἀμφιβολία ὁ τονισμὸς τοῦ «ἐθνικοῦ ρόλου» τῆς Ἐκκλησίας ὑ-

19. Ἄ. Μαντάκη, *δ.π.*, σ. 17.

ποδηλώνει ἀπουσία ἐσχατολογικῆς προοπτικῆς²⁰. Ἡ ἐσχατολογία δὲν εἶναι ἀπλῶς ὁ λόγος γιὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους ἢ τὸ τελευταῖο κεφάλαιο τῆς Δογματικῆς, ἀλλὰ μιὰ στάσι καί μιὰ πραγματικότητα πού ἀναφέρεται στὴν εἰσβολὴ τοῦ ἐσχάτου στοῦ παρόν, στὴν πρόγευσι «ἀπὸ τοῦ νῦν» τῆς ζωῆς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος καί στὴν ἐνεργητικὴ ἀναμονὴ τῆς ἐρχόμενης βασιλείας. Γι' αὐτὸ καί θὰ πρέπει νὰ θυμώμαστε ὄχι μόνο τὴν πληθώρα τῶν βιβλικῶν ἀναφορῶν πού μέσα ἀπὸ τὸ σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας ἀναγγέλλουν τὴν ἐσχατολογικὴ πραγματοποίησι τῆς ἐνότητος ὅλων τῶν ἐθνῶν καί τὴν τελικὴ μεταστροφὴ τους πού θὰ ἐπιτρέψει τὴν ἀναδημιουργίαν καί τὴν ἐπικράτησι τῆς παγκόσμιας εἰρήνης²¹, ἀλλὰ καί τὸ γεγονὸς πὼς ἡ ἐνότητι αὐτὴ εἶναι ἤδη παρούσα στὴν Ἐκκλησία ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, καθὼς ὑπερβαίνεται ἡ ἁμαρτία πού ἔθραυσε τὴν ἀρχικὴ ἐνότητι τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καί οἱ πάσης φύσεως τεμαχισμοὶ καί διαχωρισμοί, φύλου, φυλῆς, ἔθνους, κοινωνικῆς τάξης: «οὐκ ἐν Ἑλλην καὶ Ἰουδαίῳ, περιτομῇ καί ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης, δοῦλος, ἐλεύθερος, ἀλλὰ τὰ πάντα καί ἐν πᾶσι Χριστός»²². Ὑστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν Πεντηκοστὴ καί τὴν ἔλευσι τοῦ Παρακλήτου ἡ ἐσχατολογικὴ πραγματοποίησι τῆς ἐνότητος προβάλλεται ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὑμνολογία ὡς ψηλαφητὴ πραγματικότητι καί ὡς ὑπέρβασι τοῦ τεμαχισμοῦ σὲ γλώσσες καί ἔθνη πού ἐπέφερε ἡ ἀλαζονεία τοῦ Πύργου τῆς Βαβέλ: «Ὅτε καταβάς τὰς γλώσσας συνέχευε / διεμέριζεν ἔθνη ὁ Ὑψιστος. / Ὅτε τοῦ πυρὸς τὰς γλώσσας διένεμε / εἰς ἐνότητι πάντας ἐκάλεσε. / Καί συμφῶνως δοξάζομεν τὸ Πανάγιον Πνεῦμα»²³. Γιὰ τὴν ἀκρίβεια, ἡ ἐνότητι αὐτὴ εἶναι μέσα στοῦ σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας, ὅπου καταργεῖται κάθε ἐννοια ἀποκλειστικότητας, περιοῦσιου λαοῦ καί κληρονομικῆς υἱοθεσίας, ὅπως ἔξοχα παριστάνεται αὐτὸ στοῦ παράδειγμα τοῦ προφητικοῦ βιβλίου τοῦ Ἰωνᾶ ἀλλὰ καί στὴν *Πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολὴ* τοῦ Ἀπ. Παύλου (κεφ. 4 καί 9-11). Καθὼς σημειώνει ὁ καθηγητῆς Ν. Ματσούκας, μετὰ ἀφορμὴ τὰ προαναφερθέντα βιβλικὰ κείμενα: «Αὐτὴ ἡ ἀποκλειστικότητι, πού εἶναι τὸ πιὸ σοβαρὸ σύμπτωμα τοῦ προπατορικοῦ κυρίως ἁμαρτήματος, ἀποτελεῖ κίνδυνο καί γιὰ τὴ φάσι τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Παρακλήτου. Ἡ διάβρωσι τοῦ σώματος ἀπὸ τὸ ἁμάρτημα τῆς ἀποκλειστικότητας, ὡς ἐγωκεντρικὴ συσπείρωσι, εἶναι διαρκῶς ἐπὶ θύρας. [...] Ἡ ἔκπτωσι τοῦ Ἰσραὴλ ἀποτελεῖ ὀδυνηρὸ γεγονὸς τῆς ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας γιὰ τὸν Ἀπόστολο Παῦλο. [...] Τίποτα δὲν ἐγγυᾶται τὴν πα-

20. Ἐκτενέστερη ἀνάλυσι αὐτῆς τῆς θέσης στὴ μελέτη μας «Ἐκκλησία καί ἔθνος σὲ ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ», στὸν τόμο: *Ἐκκλησία καί Ἐσχατολογία*, πού θὰ κυκλοφορήσι ἀπ' τίς ἐκδόσεις Καστανιώτη τὸν Ἰανουάριο τοῦ 2002.

21. Βλ. ἀντὶ πολλῶν *Γεν.* 12,3· *Γαλ.* 3,8· *Ἦσ.* 2,2 κ.έ.: 66,18-24· *Ῥωμ.* κεφ. 4, κεφ. 9-11· *Ἐφ.* 2,11-22.

22. Βλ. *Κολ.* 3,11. – Περβλ. *Γαλ.* 3,26-29· *Πρὸς Διόγνητον*, κεφ. 5· Μάξιμος Ὁμολογητῆς, *Μυσταγωγία Α'*, PG 91, 664D - 668C.

23. *Κοντάκιον τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς*.

ραμονή στην Ἐκκλησία παρὰ μονάχα ἡ ἔμμονή στο πνεῦμα τῆς οἰκουμενικότητας»²⁴.

Ἡ ἱστορία ὁμως τῆς θείας οἰκονομίας συνδέεται μὲ τὶς θεοφάνειες στὴν κτίση καὶ τὴν ἱστορία, μὲ τὶς παρεμβάσεις τοῦ ἄσαρκου καὶ ἔνσαρκου Λόγου καὶ τὴν ἀποστολή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μὲ τελικὸ σκοπὸ τὴν ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν ἁμαρτία καὶ τὴν ἐν Χριστῷ σωτηρία στὴν ὁποία θὰ συμμετέχουν ὅλα τὰ ἔθνη ταυτόχρονα μὲ τὸν Ἰσραήλ²⁵. Ὅλα τὰ μεγάλα γεγονότα τῆς ἱερᾶς ἱστορίας σὲ αὐτὸ κατατείνουν: ἡ ἐκλογή καὶ ἡ Διαθήκη, ἡ δωρεὰ τοῦ Νόμου καὶ ἡ κατάκτηση τῆς Χαναάν, ἡ ἐκλογή τῶν Προφητῶν, ἡ ἀποστολή τοῦ Ἰησοῦ ἀπὸ τὸν Πατέρα, οἱ παραβολές καὶ ἡ ἀποκάλυψη τῶν μυστηρίων τῆς Βασιλείας, ἡ ἐκπλήρωση τῶν Γραφῶν καὶ ἡ ἀναγκαιότητα τοῦ πάθους, τὸ παράδοξο τοῦ Σταυροῦ καὶ ἡ δόξα τῆς Ἀναστάσεως, ἡ ἔλευση τοῦ Παρακλήτου καὶ ἡ ἀποστολικὴ διακονία κηρύττουν τὸ Εὐαγγέλιο τῆς Βασιλείας, ἀλλὰ καὶ τὸ Εὐαγγέλιο τῆς σωτηρίας πού ἀφορᾷ ὅλα τὰ ἔθνη καὶ πραγματοποιεῖται στο πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ Μεσσία καὶ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

Στὸν κατεστημένο ἐκκλησιαστικὸ λόγο ὁμως τὰ γεγονότα-σταθμοὶ τῆς ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας ὄχι μόνο δὲν ἐντάσσονται στὴν προοπτικὴ ὑπέρβασης τῶν συνεπειῶν τῆς ἁμαρτίας καὶ πραγματοποίησης τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ὑπὲρ τὰ ἔθνη ἐνότητας, ἀλλὰ συνδέονται συμβολικὰ καὶ φορτίζονται συναισθηματικὰ μὲ γεγονότα καὶ περιπέτειες τοῦ ἐθνικοῦ μας πεπρωμένου, στὴν πραγματοποίηση τοῦ ὁποίου φαίνεται νὰ κατατείνουν. Σημειώνεται ἔτσι μία σημαντικὴ μετατόπιση, ἕνα πληρῆς νοήματος γλίστρημα ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς θείας οἰκονομίας, στὴν ἱστορία τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας, πού δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ λογικὴ κατάληξη τοῦ πειρασμοῦ τοῦ Ἰούδα καὶ τοῦ ζηλωτικοῦ ἐγκοσμοκρατικοῦ μεσσιανισμοῦ. Δὲν ὑπάρχει δεσποτικὴ ἢ θεομητορικὴ ἑορτὴ, ἑορτὴ ἁγίου ἢ μάρτυρα πού νὰ μὴν σχετίζεται μὲ τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο μὲ κάποιο σημαντικό ἐθνικὸ γεγονός ἢ μὲ κάποιον ἐθνικοπατριωτικὸ συμβολισμό: ὁ Εὐαγγελισμὸς τῆς Θεοτόκου μὲ τὴν 25ῃ Μαρτίου 1821· ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ μὲ τὴν Ἀνάσταση τοῦ ἔθνους ἀπὸ τὰ 400 χρόνια τῆς σκλαβιάς· ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου μὲ τὴ γιορτὴ τῶν Ἐνόπλων Δυνάμεων· ἡ Ὑψωσις τοῦ Τιμίου Σταυροῦ μὲ τὴν ἐπέτειο τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς· ἡ ἑορτὴ τῆς Ἁγίας Σκέπης μὲ τὴν ἐπέτειο τοῦ ΟΧΙ τῆς 28ῆς Ὀκτωβρίου· ἡ ἑορτὴ τῶν Ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ μὲ τὴ γιορτὴ τῆς πολεμικῆς Ἀεροπορίας· ἡ ἑορτὴ τῆς ἁγίας Βαρβάρας μὲ τὴ γιορτὴ τοῦ πυροβολικοῦ... Σταματᾶμε ἐδῶ γιατί ὁ κατάλογος μοιάζει ἀτελείωτος... Τὸ τραγικὸ σὲ τούτῃ τὴν ἱστορία εἶναι ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὄχι μόνο δὲν κάνει τίποτα γιὰ νὰ ἀνακόψει αὐτὴν τὴν τάση (πολλὲς ἀπὸ τὶς «δι-

πλὲς γιορτὲς» καθιερώθηκαν πρόσφατα), ἀλλὰ μοιάζει νὰ εὐνοεῖ αὐτὴν τὴν ἐξέλιξη πιστεύοντας ἴσως πὼς ἔτσι βρίσκεται στο ἐπίκεντρο τῆς δημιουργίας ζωῆς καὶ πὼς ἀσκεῖ ἀποτελεσματικότερη ποιμαντικὴ!

Σύμφωνα μὲ αὐτὴ τὴ λογικὴ τὰ ἱερά καὶ τὰ ὅσια τῆς πίστεως (Θ. Λειτουργία, σύμβολα, ἐκκλησιαστικὲς ἑορτὲς ἁγίων καὶ μαρτύρων, ἅγια λείψανα κ.λπ.) θεωροῦνται αὐτόχρονα ὡς ἱερά καὶ ὅσια τῆς φυλῆς. Ἐτσι ὁ Σταυρὸς, τὸ σύμβολο τῆς μίμησης τοῦ σταυρικοῦ ἤθους τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς παραίτησης ἀπὸ τὸ ἐγὼ καὶ ἀπὸ κάθε κοσμικὴ ἀσφάλεια, εἶναι καὶ θρησκευτικὸ καὶ ἐθνικὸ σύμβολο· οἱ ἐθνομάρτυρες συγγέονται συχνὰ μὲ τοὺς νεομάρτυρες, ἐνῶ οἱ περιφημῆς «διπλὲς γιορτὲς» καταλήγουν –κάτω ἀπὸ τὸν καταγιισμό τῶν χειροκροτημάτων, τοῦ Ἐθνικοῦ Ὑμνου καὶ τῶν βερμπαλιστικῶν ἐθνικοπατριωτικῶν κηρυγμάτων– σὲ παρωδία καὶ τοῦ ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας, μὲ κυρίως χαμένη βέβαια τὴν ἐκκλησιαστικὴ διάσταση τῆς ἑορτῆς, καθὼς δὲν καθορίζει αὐτὴ καὶ δὲν ἐκκλησιοποιεῖ τὸ ἐθνικὸ ἀλλὰ καθορίζεται ἀπὸ αὐτό. Ὁ ἐπίσημος ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησιαστικὸς λόγος δὲν κηρύσσει «Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ τοῦτον ἑσταυρωμένον» (Α' Κορ. 2,2), «Ἰουδαίοις μὲν σκάνδαλον, Ἑλλήσι δὲ μωρίαν» (Α' Κορ. 1,23), ἀλλὰ ἕναν Χριστὸ χρήσιμο στὴν κρατούσα ἐθνικοθρησκευτικὴ ἰδεολογία. Ἐπόμενο εἶναι πολὺ συχνὰ τὸ ἐκκλησιαστικὸ κήρυγμα νὰ θυμίζει περισσότερο μάθημα «πατριδολογίας», ὅπως ἔλεγε ὁ ἀείμνηστος Μητροπολίτης Σερβίων καὶ Κοζάνης Διονύσιος Λ. Ψαριανός, παρὰ νὰ ἀναγγέλλει τὸ εὐαγγέλιο τῆς σωτηρίας: «τυφλοὶ ἀναβλέψουσιν, χωλοὶ περιπατοῦσιν, λεπροὶ καθαρίζονται, καὶ κωφοὶ ἀκούουσιν, νεκροὶ ἐγείρονται, πτωχοὶ εὐαγγελίζονται» (Λκ. 7,22. Πρβλ. Μθ. 11,5). Ἀπηχεῖ ἔτσι τὸ κήρυγμα περισσότερο τὶς προτεραιότητες τοῦ Ἰούδα καὶ τῶν Ζηλωτῶν, παρὰ τὴ στάση τοῦ Χριστοῦ.

Εἶναι ἐπόμενο λοιπὸν πού ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία μεταλλάχθηκε σὲ ἐθνικὴ, μὲ τραγικὸ ἀποτέλεσμα, στὶς πολυφυλετικὲς πολυπολιτισμικὲς κοινωνίες τῆς Δ. Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, τὸ σκάνδαλο τῶν πολλαπλῶν ἐκκλησιαστικῶν δικαιοδοσιῶν (κάθε ἔθνος καὶ μιὰ Ἐκκλησία!) καὶ τὴν ἀκύρωση στὴν πράξη τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησιολογίας. Ἐτσι ἡ κλήση γιὰ σωτηρία καὶ ἁγιοποίηση τῆς οἰκουμένης καὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὴν ἱεροποίηση τοῦ ἔθνους, ἐνῶ ἡ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας, ἀπὸ ζῶσα ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀνακαινιστικὴ πραγματικότητα μεταβλήθηκε σὲ φολκλορικὸ εἶδος, θεματοφύλακα τοῦ ἔθνους καὶ τῶν ἀληθειῶν του. Ὁ συμφυρμὸς μάλιστα ἔθνους καὶ Ἐκκλησίας καὶ ἡ ὑποκατάσταση τῆς ἱστορίας τῆς θείας οἰκονομίας ἀπὸ τὴν ἱστορία τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας παρήγαγαν ιδέες καὶ βιβλία-μανιφέστα, πού διακρίνονταν γιὰ τὴ θεολογικοπολιτικὴ τους σύγχυση, τὸν ἀφελὴ τρόπο γραφῆς καὶ τὴ μεταφυσικὴ πίστη στὴν αἰώνια ἀξία τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἐνα τέτοιο βιβλίον –χαρακτηριστικὸ τοῦ κλίματος τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ καὶ μιᾶς τάσεως πού σὲ πῶ ἤπια μορφή ὑπάρχει καὶ σήμερα στὴν ἑλλαδικὴ Ἐκκλησία καὶ κοινωνία– κυκλοφόρησε στὶς ἀρχὲς τοῦ 20οῦ αἰῶνα

24. Ν. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'*, Πουρναράς, Θεσσαλονίκη 1985, σσ. 375-376.

25. Ν. Ματσούκα, *δ.π.*, σ. 58.

στην Πάτρα (ἀναδημοσιευμένο τὸ 1997). Στὸ βιβλίο αὐτό –κατ' ἀπομίμηση τοῦ Συμβόλου τῆς Πίστεως– κάνει τὴν ἐμφάνισή του κι ἓνα Σύμβολο τοῦ Ἑλληνισμοῦ (!), μὲ στοιχεῖα καταβύθισης στὴ λατρεία τῶν χθονίων δυνάμεων τῆς γῆς, τῆς φυλῆς καὶ τοῦ αἵματος, χωρὶς ποτὲ ἀπ' ὅσο γνωρίζω ἢ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος νὰ πάρει σαφεῖς ἀποστάσεις ἀπὸ τέτοιες ἀπόπειρες:

ΕΘΝΙΚΟΝ «ΠΙΣΤΕΥΩ»

«ΠΙΣΤΕΥΩ εἰς μίαν Ἑλλάδα, μεγάλην καὶ ἀδιαίρετον, τρισέβδοξον καὶ ἀθάνατον, πατρίδα τοῦ πνεύματος, τοῦ φωτός, τῆς σοφίας, τῆς ἐπιστήμης, παντὸς τοῦ τελείου· δημιουργὸν τῆς καλλιτεχνίας, τοῦ πολιτισμοῦ καὶ πάσης προόδου.

Καὶ εἰς τὸν Ἑλληνισμόν, πνευματικὴν τῆς φυλῆς δύναμιν, γεννηθέντα ἐκ τοῦ φωτός καὶ τῆς φύσεως τῆς Ἑλληνικῆς.

Καὶ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν πνεῦμα τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ φωτός ἐκπορευόμενον, καὶ διὰ τοῦ φωτός τοῦ πολιτισμοῦ πληρῶσαν τὴν οἰκουμένην καὶ καταναγάσαν τὴν ἀνθρωπότητα ἀπὸ ἀπωτάτου αἰῶνος· τὸ ἐκ τῆς Ἑλληνίδος γῆς παραχθέν, καὶ διδάξαν τὸν πολιτισμὸν ἐν μέσῳ τῆς βαρβαρότητος.

Εἰς τὴν ἀκαταμάχητον τοῦ πνεύματος τούτου δύναμιν, μὴ καταβληθέντος, μηδὲ ταπεινωθέντος, μηδὲ ἐκλιπόντος ποτὲ ἀνὰ τὰς δεινὰς ἐθνικὰς δοκιμασίας διὰ μέσον τῶν αἰώνων, ἀλλ' αἰεὶ ζώντος, καὶ ἀκτινοβόλου ἀνατείλαντος ἐν μιᾷ τῆς πατρίδος γωνίᾳ, καὶ ἀναλλοιώτου καὶ ἀμειώτου ἀναβλαστήσαντος.

Εἰς τὴν ἐκ νέου ἀναλαμπὴν τοῦ πνεύματος τοῦ πατρῶου, μὲ τὴν αὐτὴν ἔξοχον γονιμότητα ἐν τῇ σοφίᾳ, τῇ ἐπιστήμῃ, τῇ τέχνῃ.

Καὶ εἰς τὴν Ἑθνικὴν μας Θεῖαν Θρησκείαν, τὴν αἰεὶ διαφυλάξασαν ἀλώβητον τὸν Ἑθνισμόν καὶ τὴν γλώσσαν καθ' ὅλας τὰς δεινὰς τῆς φυλῆς καταγίδας, καὶ ἀρρηκτως συνδεδεμένην μετὰ τῆς ὑπάρξεως καὶ τοῦ μεγαλείου τοῦ Ἑθνους.

Προσοδοκῶ τὴν ἀναπόδραστον καὶ νῦν κατίσχυον, ὡς πάλαι καὶ τέως, τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐναντίον παντὸς ἐχθροῦ καὶ παντὸς ἐμποδίου, καὶ ἀσφαλῆ τὸν τελικὸν αὐτοῦ θρίαμβον ἀνὰ μέσον τῶν ἐναντίων.

Τὸ παλαιὸν τῆς πατρίδος λαμπρὸν μεγαλεῖον, καὶ τοῦ Ἀναστάντος Ἑθνους ἀπροσμάχητον τὴν δόξαν, τὴν ἰσχύν, καὶ τὸ κλέος εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν!»²⁶.

VI

Δανειζόμενο τὴ συμβολικὴ γλώσσα τῆς ὀρθοδόξου δογματικῆς, τὸ «Ἑθνικὸν Πιστεύω» ὄχι μόνον εἰσάγει τὸν ἐθνοφυλετισμὸ ἀλλὰ καθιερῶνει ἐπίσης καὶ τὸν παγανισμό τοῦ λαοῦ, τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐθνικῆς ταυτότητος. Ὅπως σημειώνει χαρακτηριστικὰ ὁ ἐπίσκοπος Διοκλείας Κάλλιτος Ware: «Σεβόμενοι τὴν ἐθνικὴν ταυτότητα, ὀφείλουμε νὰ μὴν ξεχνοῦμε πὼς ἡ Ἐκκλησία στὴν βαθύτερη οὐσία της εἶναι Μία καὶ Καθολική. Τὸ βασικὸ στοιχεῖο στὴ δομὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ τῆς γῆς δὲν εἶναι τὸ ἔθνος, ἀλλὰ ἡ τοπικὴ συνάξη, ἡ συγκέντρωση γύρω ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο

26. Βλ. Μ. Χαριτετοῦ, *Ἐθνολογισμοὶ ἢ Μελέτη περὶ ἐθνισμοῦ*, Πάτρα 1905, σσ. 7-8.

κάθε Κυριακὴ γιὰ τὴν τέλεση τῆς θείας Εὐχαριστίας. Καὶ ἡ εὐχαριστιακὴ αὐτὴ συνάξη ὀφείλει νὰ ἐνώνει ὄλους τοὺς χριστιανοὺς σ' ἓνα δεδομένο τόπο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ τους καταγωγή. Κατὰ τοὺς ἁγίους κανόνες ὁ ἐπίσκοπος ἔχει τὸ βᾶρος ὄχι μιᾶς ἐθνικῆς ομάδας, ἀλλὰ μιᾶς ὀρισμένης περιοχῆς. Ἡ Ἐκκλησία ὡς εὐχαριστιακὴ κοινότητα δὲν ἔχει ὀργανωθεῖ σὲ ἐθνικὴ βάση, ἀλλὰ σὲ βάση τοπικὴ. Ἐπομένως, ἡ ἐθνικὴ διάσταση ὀφείλει νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν Ἐκκλησία καὶ ὄχι νὰ τὴν ὑποδουλώσῃ»²⁷.

Τὸ ζητούμενο λοιπὸν εἶναι ἡ σωστὴ ἱεράρχηση κριτηρίων καὶ προτεραιοτήτων στὴ σχέση τοῦ ἐθνικοῦ μὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸ, καθὼς καὶ ἡ σαφὴς ὀριοθέτηση τῶν συναφειῶν. Οὔτε τὸ ἔθνος ταυτίζεται μὲ τὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ Ἐκκλησία μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ στὸ ἔθνος. Βέβαια ὅσο ὑπάρχει ἱστορία θὰ ὑπάρχουν καὶ ἔθνη, οἱ ἔθνοιες ὁμως τοῦ ἔθνους καὶ τῆς Ἐκκλησίας βρῖσκονται σὲ διαλεκτικὴ σχέση, καθὼς ἐμπεριέχουν μίαν ἀσυμφιλίωτη καὶ ἀντίρροπη δυναμικὴ. Βεβαίως δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ἀρνηθεῖ κανεὶς τὰ θετικὰ στοιχεῖα τῆς συμπόρευσης Ἐκκλησίας καὶ λαοῦ, ὅπως ἐπίσης δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ὑποτιμήσῃ τὸ γεγονὸς πὼς ἔχουμε νὰ κάνουμε μὲ μίᾳ λαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ, μὲ σημαντικὲς ἱστορικὲς καὶ κοινωνικὲς στρατεύσεις. Ὅσο θεμιτὴ εἶναι ὁμως ἡ δίψα τῶν λαῶν γιὰ ἐλευθερία καὶ δικαιοσύνη, ἄλλο τόσο χρειάζεται νὰ προσέξει ἡ Ἐκκλησία γιὰ νὰ μὴ μετατραπῇ σὲ ἐφήμερο ἀπελευθερωτικὸ κίνημα μὲ ἡμερομηνία λήξεως.

Τὸ ἐρώτημα εἶναι μήπως ἡ πορεία τῆς ἐπίσημης Ἐκκλησίας στὴν Ἑλλάδα τὰ νεώτερα χρόνια ἔχει τὰ στοιχεῖα τῆς ἱστορικῆς ἁμαρτίας (ἀστοχίας, ἀποτυχίας). Μήπως ἡ συνεχὴς ἐνασχόληση μὲ τὰ ζητήματα τοῦ ἔθνους προδίδει λήθη τῆς ἐσχατολογικῆς ταυτότητος τῆς Ἐκκλησίας γιὰ χάρη τοῦ ἐνδοκοσμικοῦ καὶ ἐνδοῖστορικοῦ; Μήπως ἡ ἐμπλοκὴ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λόγου στὰ σχήματα τοῦ αἰῶνος τούτου συνιστᾷ ἀποδοχὴ τῶν αἰτημάτων τοῦ Ἰούδα καὶ τῶν Ζηλωτῶν γιὰ ἓναν ἐθνοκρησκευτικὸ μεσσιανισμό. Τὸ πρόβλημα δημιουργεῖται ἀπὸ τὴ στιγμή πού ἡ Ἐκκλησία ἐπιδιώκει τὴ δικαίωση διὰ τῆς προσφυγῆς στὸ ἱστορικὸ παρελθόν, ὑπερτονίζοντας τὸ «ἦδη» καὶ λησιμονώντας τὸ «οὐπω», παθιαζόμενη γιὰ πραγματικότητες πού εἶναι προορισμένες νὰ ξεπεραστοῦν καὶ νὰ πεθάνουν στὰ Ἔσχατα.

27. Κάλλιτου Ware, «Ἡ ἐνότητα τῶν Ὀρθοδόξων», *Σύναξη*, τχ. 7/1983, σ. 54.